

پیامدهای فتح دومین پل بین اسلام و اروپا (سیسیل)

مریم تاباق^۱

چکیده

سیسیل یکی از مهم ترین و بزرگ ترین جزایر در دریای مدیترانه و در طول تاریخ برای به دست آوردن آن به رقابت پرداخته اند. یکی از این رقبا، مسلمانان بوده اند که از دوره های اولیه حکومت اسلامی، برای تسلط بر آن تلاش می کردند. در دوره ی حکومت بنی اغلب (۱۸۴ - ۲۹۶ ه . ق) در مغرب، مسلمانان موفق شدند این منطقه را فتح کنند و بر آن تسلط یابند و بر سایر جزایر مدیترانه حمله کنند. فتح سیسیل از رخدادهای مهم در تاریخ دریانوردی اسلامی به شمار می آید. چنانکه سیطره بر این جزیره باعث شد کلید دریای مدیترانه ی غربی در اختیار مسلمانان قرار بگیرد. این فتح نتایج سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی زیادی را در برداشته است. از لحاظ سیاسی فتح این جزیره باعث شد مسلمانان به وسیله ی این منطقه درآینده به ایتالیا حمله کنند، از لحاظ اقتصادی فعالیت های مهم تجاری بین مدیترانه و مناطق اسلامی شکل گرفت و از لحاظ اجتماعی باعث شکل گیری طبقه ی اجتماعی از مسلمانان در این جزیره گردید و مسلمانان صاحب مقام گشتند، از لحاظ فرهنگی و علمی علوم بین جهان اسلام و اروپا مبادله گشت و سیسیل بعد از اندلس، به عنوان دومین مجرا به اروپا شناخته شد.

کلید واژه : سیسیل، بنی اغلب، مدیترانه، مغرب

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. فارغ التحصیل کارشناسی ارشد تاریخ اسلام از دانشگاه شهید چمران اهواز m.tabagh71@gmail.com

مقدمه

سیسیل یکی از جزایر مهم مدیترانه و در طول تاریخ محل درگیری اقوام مختلف بوده است. این جزیره از لحاظ جغرافیایی در موقعیت بکری واقع است بطوری که از جهات سیاسی، اقتصادی و نظامی بسیار حائز اهمیت است. در قرن سوم مسلمانان این منطقه را فتح کردند و به یکی از مراکز اسلامی مبدل گشت. هدف از این مقاله که به روش توصیفی - تحلیلی ارائه گردیده، آن است که با بررسی نحوه ی فتح سیسیل و پیامدهای این فتح برای جهان، به این پرسش پاسخ داد که فتح سیسیل چه تحولاتی در جهان اسلام و اروپا ایجاد کرد. به نظر می رسد فتح سیسیل نتایج سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مهمی را در برداشته است. در مورد پیشینه ی این موضوع می توان از آثاری چون «فن الحرب البحریه فی تاریخ العربی الاسلامی» از برکات و فیک ، « نفوذ اسلام در اروپا» از ابوالفضل عزتی، «فتح سیسیل بقیاده الفقیه المجاهد اسد بن فرات» از شوقی ابوخلیل و «سفن الاسطول الاسلامی و انواعها و معداتها فی الاسلام» از عبدالفتاح عباده، نام برد. تفاوت این پژوهش با سایر پژوهش های دیگر در این است که ما در این پژوهش سعی کرده ایم با دیدی تاریخی تأثیرات این فتح را بررسی کنیم.

سیسیل

مسلمان مجموعه جزایر واقع در جنوب ایتالیا در دریای مدیترانه که به آن سیسیل (Sicily) اطلاق می شد، صقلیه نامیدند (جان احمدی، ۱۳۸۶، ۲۱۳). این جزیره ایالت خود مختار ایتالیا و بزرگترین جزیره در دریای مدیترانه بود.

سیسیل جزیره ای فراخ و با مساحتی حدود سیصد میل بوده است (ابن رسته، ۱۳۶۵، ۹۶). مقدسی در توصیف این جزیره می گوید: «مسلمانان را جزیره ای بزرگتر و آبادتر، پر شهرستان تر از آن نیست». این جزیره مثلث شکل و از لحاظ جغرافیایی منطقه ای سرسبز (مقدسی، ۱۳۶۱، ۳۲۲) و بزرگترین جزیره در دریای مدیترانه بوده و به دلیل اینکه در جنوب ایتالیا و در شمال افریقه قرار داشته از لحاظ جغرافیایی از موقعیت بسیار حائز اهمیتی برخوردار و از لحاظ اقتصادی بسیار غنی بوده است (نویری، ۱۳۸۳، ۲۳۴). از شهرهای مهم این جزیره می توان از؛ خالصه، مازر، سرقوسه، الیاج، بطرلیه، قرلیون، بلجه و برطنه نام برد (وفیق، ۱۴۱۶، ۱۹۷). صقلیه با تنگه ی باریک مسینا (مسینی) از ایتالیا مجزا شده و در امتداد جغرافیایی شبه جزیره ایتالیا به شمار می آید و می توان سیسیل را به سه منطقه جغرافیایی مادزارا (اقلیم مازر)، وال دی نوتو (اقلیم نوتس) و وال دمونه (اقلیم دمنش) تقسیم کرد (مقدسی، ۱۳۶۱، ۳۱۵).

فتح سیسیل

آغاز تسلط مسلمانان بر دریای مدیترانه به زمان عثمان خلیفه ی سوم برمی گردد که وی به معاویه والی خود بر شام اجازه داد برای تسخیر قبرس و جزایر یونانی مدیترانه اقدام نماید. گزارش

شده که کشتی های مسلمانان در حمله به قبرس حدود ۱۹۰۰ کشتی بوده است (احمد، ۱۳۶۲، ۱). معاویه قبل از حمله به قبرس، در شام تعداد زیادی کشتی مجهز به نیرو و سلاح ساخته بود (ابوخلیل، ۱۴۱۸، ۵).

آغاز ساخت ناوگان دریایی و تسلط مسلمانان در دریای مدیترانه در دوره ی خلافت عثمان به این دلیل بوده که در این دوره نیاز شدیدی به ایجاد تأسیسات منظم و قوی دریایی احساس شد تا بدین وسیله مسلمانان به پیشروی از طریق دریا بپردازند و خشکی را نیز برای خود حفظ کنند (عباده، ۱۹۱۳، ۲۱). مسلمانان در آغاز از کشتی سازی و کشتی رانی اطلاعی چندانی نداشتند و با فتوحات اسلامی در شام و مصر و آغاز نبردهای دریایی در مدیترانه، وجود نیروی دریایی قوی برای مسلمانان ضرورت یافت. مسلمانان به کمک رومیان مقیم سرزمینهای مفتوحه ناوگان جنگی ساختند و آن را مجهز به سلاح و مهمات کردند و به مجموع این کشتی ها اسطول گفته شد و ریشه ی این کلمه یونانی و به معنی ناوگان است (ابوخلیل، ۱۴۱۸، ۶).

اولین اسطول اسلامی به دستور خلیفه عبدالملک بن مروان و توسط حسان بن نعمان (یکی از والیان در افریقاییه) ساخته شد (ابن خلدون، ۱۴۲۷، ۲۳۹) و برای این کار تعداد زیادی نبطی از مصر به افریقاییه اعزام شدند (ابن خوجه، ۱۹۸۶، ۲۲۲-۲۲۳). تعداد کشتی های اسطول های دریایی مسلمانان در قرن دوم و سوم هجری در افریقاییه و اندلس حدود دویست کشتی بوده است (ابن خلدون، ۱۴۲۷، ۲۳۹). و این نیروی دریایی قوی باعث شد مسلمانان بر مدیترانه مسلط گردند.

اولین حملات مسلمانان به سیسیل، در دوره ی خلافت معاویه بن ابی سفیان اتفاق افتاد که به دلیل در هم شکستن ناوگان روم شرقی در اسکندریه، تسلط در مدیترانه ی شرقی به دست مسلمانان افتاد (حتی، بی تا، ۲/ ۷۶۹). با ادامه ی پیشروی به سوی سیسیل در ادوار بعدی، در دوره ی ولایت معاویه بن حدیج در مغرب، مسلمانان با حمله به سیسیل غنایم فراوان بدست آوردند (ابن عذاری، بی تا، ۲/ ۱۲) و در این حمله شهر سیراکوز غارت شد (وات، ۱۳۶۱، ۱۳) و در این دوره به دلیل فتح سرقوسه، پایتخت حاکم صقلیه به قصریانه منتقل شد (ابن سید، ۱۳۰۲، ۱۷۳).

در دوره ی ولایت حسان بن نعمان در مغرب در سال ۸۶ هجری نیز حمله ای صورت داده شد ولی ناموفق بود و حاصل حملات بعدی در دوره ی بشر بن صفوان و عبیدالله بن حیحاب نیز فقط غنایم بوده است. عبدالله بن حبیب در سال ۱۳۵ هجری به غزای سیسیل رفت و غنایم و اسرای زیادی به همراه خود آورد بطوری که تا آن زمان کسی از سیسیل چنان غنایمی به دست نیاورده بود (ابن اثیر، بی تا، ۸۹/ ۹).

در دوره ی عباسیان، با بالا گرفتن آشوب و فتنه در مغرب و مشغول شدن والیان به سرکوبی شورش ها، مسلمانان از حمله به سیسیل باز ماندند و رومی ها در این دوره فرصت را غنیمت شمردند و شروع به پیشروی به سواحل افریقاییه کردند و این حملات تا دوره ی ابراهیم بن اغلب ادامه داشت

که منجر به عقد صلح نامه‌ای بین بنی اغلب و روم در سال ۱۹۷ هجری به مدت ده سال گردید (سال، ۱۹۸۱، ۳۸۵-۳۸۶).

ناکامی مسلمانان در فتح کامل سیسیل تا اوایل قرن سوم ناشی از دو امر بوده است: الف) اوضاع آشفته‌ی افریقایه و مغرب، درگیری‌ها و شورش‌های منطقه‌ای و ب) سیاست‌های قوی بیزانس در زمینه‌ی تقویت نیروهای دریایی در مدیترانه در دوره‌ی امپراتور کنستانتین (احمد، ۱۳۶۲، ۱۱). در دوره‌ی امیر زیاده الله اول اغلبی (۲۰۱ - ۲۲۳ ه. ق)، اهتمام زیادی به تقویت اسطول دریایی شد برای آنکه مسلمانان بتوانند به وسیله‌ی آن، نیروی دریایی بیزانسی را تحت فشار قرار دهند؛ چون سیسیل (صقلیه) به عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز نیروی دریایی بیزانس به شمار می‌آمد و بیزانسی‌ها به وسیله‌ی این نیروی متمرکز در این جزیره، برای مدت طولانی سواحل اسلامی را تهدید می‌کردند به همین دلیل امیر زیاده الله اول اغلبی در پی ضربه زدن به سیسیل برآمد.

زیاده الله اول اغلبی در سال ۲۰۶ هجری نیروی دریایی با چندکشتی تجهیز و به سردانیه فرستاد و با کسب غنایم و کشته شدن تعدادی از سپاهیان به افریقایه بازگشتند (ابن اثیر، بی تا، ۲۷۳/۹). با گذشت اندکی از دوره‌ی امارت امیر زیاده الله اغلبی، بدلیل وجود آرامش نسبی در افریقایه و علاقه‌ی این امیر به حملات دریایی، قوی شدن اسطول‌های مسلمانان در تونس، بجایه و عدم اهتمام لئوی سوم به تقویت نیروهای دریایی بیزانس در مدیترانه، باعث گردید مسلمانان در سال ۲۱۲ هجری به فتح سیسیل نائل آیند که فرماندهی این عملیات را قاضی قیروان اسد بن فرات برعهده داشت (Square, 1967, 25). فرمانده عملیات فتح سیسیل، اسد ابن فرات اصالتاً از نیشابور و در سال ۱۴۲ هجری در حران شام متولد شد و به همراه پدرش در لشکر ابن اشعث به قیروان رفت و پنج سال در آنجا ماند و سپس در هفت سالگی در تونس سکنی گزید و در هیجده سالگی قرآن را آموخت (مالکی، ۱۴۱۴، ۲۵۴) و رهسپار شرق گشت از مالک بن انس استماع کرد (عیاض، ۱۳۸۷، ۴۶۵) و در سال ۱۸۱ هجری از مشرق اسلامی راهی مغرب شد (ابوالعرب، ۱۹۶۸، ۱۶۶). اسد بن فرات در سال ۲۰۳ هجری به منصب قضاوت رسید (مالکی، ۱۴۱۴، ۲۵۵) و تا سال ۲۱۲ هجری که برای جهاد به صقلیه عازم شد، قاضی بود (عیاض، ۱۹۶۸، ۶۶).

در فتح سیسیل عوامل زیر تأثیر زیادی داشته اند :

≠ یکی از مشکلات دولت اغلبی در دوره‌ی زیاده الله اول (۲۰۱ - ۲۲۳ ه. ق)، بیش از حد بودن سپاهیان باعث سنگینی بار مالی دولت گشته و دولت از شورش آنها بیمناک شده بود؛ پس یکی از راه حل‌های این مشکل، مشغول کردن آنها به جهاد و جنگ در منطقه‌ای چون سیسیل بوده است (مؤنس، ۱۴۲۱، ۱۰۰).

سیسیل یکی از مراکز مهم ناوگان دریایی بیزانس در مدیترانه به شمار می‌آمد بنابراین فتح این منطقه به معنی ضربه زدن به بیزانس و تسلط بر منطقه‌ی میانی دریای مدیترانه بوده است که باعث متوقف کردن نشاط تجاری بیزانس و ایجاد امنیت در مسیرهای تجاری مسلمانان می‌گشت. جهاد و گسترش فتوحات اسلامی یکی از مسائل مورد توجه امرا بوده؛ به خصوص اینکه با اسلام آوردن اهل افریقیه، علما و فقهای زیادی از آنها برخاستند و جهاد و دفاع از اسلام در برابر بیزانس آرزوی بسیاری از این علما و زهاد بود. انتخاب اسد بن فرات فقیه و قاضی مؤلف الاسدیة در فقه، برای رهبری حمله به سوی صقلیه، بهترین دلیل برای اثبات داشتن روحیه‌ی جهادی از سوی فاتحان است (سالم، ۱۹۸۱، ۳۸۶).

صقلیه یکی از مناطق حاصلخیز و پر نعمت بوده و در کتب جغرافیایی از آن به عنوان جزیره آباد و خرم بسیار یاد شده است (مقدسی، ۱۳۶۱، ۳۳۲). اشعاری در مورد این جزیره و زیبایی آن سروده شده و شاعرانی چون ابن حمدیس به توصیف آن پرداخته‌اند:

ذکرتُ صقلیه و الهوی یهییچ للنفسِ تذکارها
فإن كنتُ أخرجتُ من جنه فإنی أحدثُ أخبارها

جزیره‌ی صقلیه از دیر باز قبل از فتوحات مسلمانان، محلی برای پناه فراریان جنگی بوده است و فتح این منطقه باعث امنیت نوار شمالی مغرب می‌شد. در دوره‌ی بسیاری از والیان شاهد فرار و گریزهای دشمنان مسلمانان به این منطقه هستیم؛ مثلاً در دوره‌ی حسان بن نعمان در سال ۷۴ هجری در طی عملیات فتح قرطاجنه، بسیاری از فراریان رومی و بربری به صقلیه پناه بردند (ابن اثیر، بی تا، ۷۴/۹).

یکی از عوامل خارجی مؤثر در اقدام به فتح سیسیل، همکاری رهبر ناوگان دریایی روم در صقلیه به نام فیمی^۱ است. فیمی بعد از شورش علیه امپراتور میخائیل دوم و تسلط بر سر قوصه^۲، خود را پادشاه صقلیه اعلام کرد، ولی یاران وی از دورش پراکنده شدند و شکست خورد. فیمی به همراه یاران باقی مانده اش سوار بر کشتی هایشان رهسپار افریقیه گشت و از امیر زیاده الله اول اغلی درخواست کمک کرد و در ازای کمک به وی، حکمرانی بر صقلیه را به وی وعده داد (ابن اثیر، بی تا، ۴۴/۱۰). پیشنهاد فیمی به امیر اغلی، باعث اختلاف نظر بین فقها گردید؛ زیرا بعضی از فقها معتقد بودند که بنابر پیمان‌های صلح بین دو دولت، حمله به سیسیل صحیح نیست ولی بعضی نیز معتقد بودند که خود بیزانس پیمان شکنی کرده و اسرای مسلمان در زندان‌های سیسیل در

۱. Euphemius

۲. Siracuse

حال کار کردن پوسیدند(همان ، ۱۲). بعد از مشورت با دو قاضی ابو محرز و اسد بن فرات، نظر اسد بن فرات مبنی بر جهاد مورد قبول واقع شد و رهبری این حمله نیز به وی واگذار شد.

مسلمانان بعد از برگزاری جشن بزرگ برای خروج نیروها به سوی صقلیه، و ادغام نیروهای اغلبی و نیروی فیمی، در سال ۲۱۲ هجری در منطقه‌ی مازر^۱ پیاده شدند(ابن خلدون، بی تا، ۱۹۸ - ۱۹۹). در این سپاه هفتاد کشتی حامل هفتصد سوار به رهبری اسد بن فرات از افریقه خارج شده بودند(اماری، ۱۸۷۵، ۳۵۴- ۳۵۵). در این لشکرکشی اشراف افریقه از عرب‌ها، سربازان، بربرها، اندلسی‌ها و صاحبان علم شرکت داشتند(ابن عذاری، بی تا، ۲ / ۱۰۲) و بعد از پیاده شدن در مازر، مسلمانان قصد « بلاطه » کردند که با فیمی جنگیده بودند. با رسیدن نیروی رومی، جنگ در گرفت و مسلمانان به پیروزی رسیدند. پس از آن قلعه‌ی کراث را محاصره کردند که در آن مردم تجمع و تحصن نموده بودند بیزانسی‌ها اسد بن فرات را با حيله‌ای مبنی بر اینکه تسلیم و خواهان پرداخت جزیه هستند، فریب دادند. ابن اثیر، بی تا، ۱۰ / ۲۷۸). با محاصره‌ی مجدد این قلعه، مسلمانان پیروز شده و پس از آن به شهر سرقوسه حمله و آن را محاصره کردند و کشتی‌های آنها را سوزاندند و مردم آنجا را کشتند(ابن عذاری، بی تا، ۲ / ۱۰۳) و با حفر خندق در اطراف شهر کار را بر رومیان دشوار ساختند اما با شیوع بیماری وبا، بسیاری از نیروهای مسلمان از جمله اسد بن فرات کشته شدند. با رسیدن نیروهای جدید رومی، به ناچار مسلمانان تصمیم گرفتند که به وطن خود بازگردند و محمد بن ابی الجواری را به رهبری لشکر مسلمانان انتخاب کردند(ابن اثیر، بی تا، ۱۰ / ۲۷۸).

رومیان چون دیدند مسلمانان قصد عقب نشینی دارند، در باب المرسی لنگر انداختند و راه آنان را بستند و مانع بازگشت شان شدند. مسلمانان با دیدن این وضع، کشتی‌ها را آتش زدند و پیاده شدند و شهر مینا را فتح و در ادامه قلعه‌ی جرجنت را تصاحب کردند(همان، ۲۷۹). در یکی از این حملات مسلمانان محاصره شدند و با کمک نیرویی از اندلس به رهبری اصبع بن وکیل از محاصره خارج شدند(ابن عذاری، بی تا، ۲ / ۱۰۴). بعد از این پیروزی‌ها مسلمانان به سوی قصریانه رفتند و آن را گشودند بعد از درگذشت محمد بن ابی الجواری، زهیر بن غوث به جای او امیر شد(ابن اثیر، بی تا، ۱۰ / ۲۷۹). پس از آن مسلمانان به شروع به غارتگری کردند و با رومیان رو به رو شدند و تعداد بسیاری از مسلمانان کشته شدند و آن دسته از مسلمانان که زنده ماندند در قلعه‌ی مینا پناه گرفتند و رومیان آنان را محاصره کرده و مسلمانان با کمبود شدید آذوقه مواجه شدند. نیروهایی از اندلس و کشتی‌هایی از افریقه بالغ بر ۳۰۰ کشتی به کمک آنها رسیدند ولی از هفتاد هزار نیروی قبل از محاصره، تنها سی هزار نیرو باقی مانده و بقیه از گرسنگی تلف شده بودند(همان، ۲۸۰). مجدداً در سال ۲۱۸ هجری ابوفهر محمد بن عبدالله بن اغلب با سپاهی عظیم راهی سیسیل شد و آن را فتح کرد(ابن عذاری، بی تا، ۲ / ۱۰۵).

---

1. Mazara

ابن اغلب یکی از والیان سیسیل، در سال ۲۲۰ هجری به بلرم حمله کرد، در این سالها سیسیل مملوء از مسلمانان شده بود(همان منبع).

مسلمانان در سال ۲۱۹ هجری در لشکرکشی به سوی شهر قصریانه پیروز گشتند، امیر اغلبی فضل بن یعقوب را به جای محمد، فرماندهی قبلی جایگزین کرد و وی نیز به سرقوسه لشکر کشید و غنایم بسیاری به دست آورد(ابن اثیر، بی تا، ۱۰ / ۲۸۰ - ۲۸۱).

بعد از فضل بن یعقوب، ابوالاغلل ابرهیم بن عبدالله در سال ۲۲۰ هجری به عنوان رهبر سپاه عازم سیسیل شد و مسلمانان به غنایم فراوانی دست یافتند و چندین شهر را محاصره کردند و در هنگام محاصره قلعه جفلوژی، خبر مرگ زیاده الله امیر اغلبی در ۵۱ سالگی و در ۲۲۳ هجری به مجاهدین سیسیل رسید که در ابتدا باعث سست شدن آنها گردید ولی سپس به خود آمدند و به تجدید قوا پرداختند(همان، ۲۸۱ - ۲۸۲).

بعد از وفات زیاده الله اول، سیسیل همواره به عنوان مرکزی برای جهاد قلمداد می شد و امرای بنی اغلب اهتمام خاصی به آن داشتند به طوری که به فتح سیسیل اکتفا نکردند و در دوره محمد بن اغلب در سال ۲۶۱ هجری به مالمه هجوم بردند و در دوره امارت ابراهیم دوم در سال ۲۸۴ هجری میقش در شرق سیسیل فتح شد و سپس قلوریه و کوسننه در نزدیکی خلیج تارنتو را محاصره کردند و این امیر اغلبی در همین محاصره وفات یافت.

مسلمانان بعد از اشغال یک سوم جزیره سیسیل، در سال ۲۲۳ هجری به سواحل ایتالیا حمله کردند و مناطقی را اشغال و غارت کردند. در سال ۲۳۲ هجری شهر لانتینی را تسخیر و به ارض الکبری قشون کشیدند و بیش از یک صد و پنجاه شهر تسلیم شدند و بعضی نیز پرداخت جزیه را قبول کردند(علی، ۱۴۰۱، ۵۵۵). مسلمانان در سال ۲۳۱ هجری با نزدیک شدن به رم، به کلیسای جامع سان پیترو حمله و آن را غارت کردند و این امر باعث اندوهگینی جهان مسیحیت گشت(احمد، ۱۳۶۲، ۲۷-۲۹). بعد از فروپاشی دولت اغلبی، فاطمیان نیز توجه زیادی به این منطقه داشتند و خاندان حسن بن علی بن ابی الحسین امارت آن را به دست گرفتند تا اینکه در سال ۴۸۵ هجری به دست نورمانها منقرض شدند(سالم، ۱۹۸۱، ۳۹۱-۳۹۲).

نتایج فتح سیسیل در دوره بنی اغلب

فتح سیسیل یکی از رخدادهای مهم در تاریخ دریانوردی اسلامی به شمار می آید که سیطره غالبه بر این جزیره باعث شد کلید دریای مدیترانه‌ی غربی در مسلمانان قرار بگیرد و اسطول اسلامی در دریای مدیترانه سیادت یافتند و از نتایج این سیادت، حمله به ایتالیا بوده است(محمدزیتون، ۱۴۱۱، ۱۳۲).

به کمک تأسیسات ناوگانی که از دوره‌ی اموی پایه گذاری شد، بنی اغلب توانستند بر سیسیل مسلط شوند و زبان عربی، زبان مرسوم برای علم و تجارت در سواحل دریای مدیترانه گردید (محمدکرو، ۱۹۸۹، ۳۶).

اغالبه به مدت هفتاد سال بر سیسیل تسلط داشتند و در این دوره فرهنگ اسلامی به قدری گسترش یافت که حتی بعد از اینکه مسلمانان این منطقه را از دست دادند، نورمان ها روش اداری مسلمانان به کار گرفتند و در علم و هنر از سبک آنها پیروی کردند (بروکلمان، ۱۳۴۶، ۲۱۴).

فتح سیسیل نتایج مهمی در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در برداشته است. از لحاظ سیاسی، فتح این جزیره باعث شد مسلمانان بر این منطقه مسلط گردند (Hi K, 1973, 228) و tt و سلطه‌ی بیزانس بر آن را ساقط کنند و با استقرار در این جزیره توانستند به جزایر دیگر و ایتالیا حمله کنند (Square, 1967, 228) و در واقع صقلیه پایگاه مسلمانان در حمله به ایتالیا بود (ذنون طه، بی تا، ۱۷۹). در بعد اقتصادی، فتح صقلیه باعث شد مسلمانان فعالیت‌های تجاری گسترده‌ای در دریای مدیترانه ایجاد کنند و روابط گسترده‌ای بین ایتالیا، سیسیل، شمال آفریقا و شرق خلافت برقرار گشت.

از نتایج اجتماعی بارز این فتح، مجموعه‌ی بزرگی از مسلمانان در سیسیل مستقر و با ساکنان اصلی جزیره هم زیستی یافتند. در این دوره سیسیل دارای اقشار جمعیتی چون عرب، بربر، مسیحی، یهود و اقوامی از یونان و لمبارد و ... بوده است که به مرور زمان بعضی از این اقوام مسلمان شدند (همان منبع، ۱۸۰).

تسلط بر سیسیل، باعث شد این منطقه به یکی از مرزهای بین اسلام و مسیحیت تبدیل شود و درکنار بیزانسی‌ها و لاتین‌ها، مسلمانان نیز به یک قشر اجتماعی تبدیل شدند (Wolf, 2015, 1). از نتایج مهم فرهنگی فتح سیسیل این بود که این جزیره، مرکزی برای انتشار فرهنگ و علوم اسلامی گردید و علما از سایر مناطق اسلامی به این جزیره سفر کردند و در آن به تدریس پرداختند. در واقع با تفوق مسلمانان بر سیسیل، این منطقه پل بین اسلام و اروپا، گردید و در آن اندیشه‌های اسلامی به صورت آرام و یکنواخت مطرح شد و شاید دلیل این امر، این بوده که مسلمانان در مقایسه با مدت زمان اشغال اندلس، مدت کمتری در سیسیل حکومت کردند ولی با این وجود بعد از بازپس گیری سیسیل توسط نورمان‌ها، حاکمان سیسیل هرگز در پی از بین بردن آثار اسلامی بر نیامدند و بالعکس به شدت از آن‌ها استقبال کردند (Stewart, 1967, 144). در واقع سیسیل دومین مجرا به اروپا گشت و باعث انتقال ثروت‌های عقلی، اسلامی و یونانی از شرق به اروپای غربی شد (اشپولر، ۱۳۰۴، ۱۱۵).

در دوره‌ی اغلبی مسلمانان از تونس به صقلیه می‌رفتند و بعضی خرابه‌های صقلیه را به باغهای آباد تبدیل کردند و نخل خرما، موز، زعفران را به سیسیل صادر می‌کردند و از لحاظ معماری این

منطقه را با قصر و مساجد فراوان آراستند که همگام با تغییرات معماری، تغییرات فرهنگی و تمدنی وسیعی نیز رخ داد و صقلیه مرکز شعراء، ادبا و علمای مسلمان گردید به طوری که آن را «ارض الوطن» می‌نامیدند (هونکه، ۱۴۱۳، ۴۱۰).

با دستیابی مسلمانان به سیسیل بسیاری از علما، ادبا و شاعران مسلمان به این جزیره کوچ کردند و در ادامه مسلمانان زیادی در سیسیل دنیا آمدند و به شعر و ادب پرداختند به طوری که در کتاب «المعجم العلما و الشعرا الصقلیین»، نام بسیاری از شاعران مسلمان آورده شده است. در سیسیل چنان شعر و ادب عربی گسترش یافت که در هیچ دوره‌ای از ادوار گذشته به مانند آن وجود نداشته و زبان عربی مورد استقبال حکام نورمانی چون ویلهلم قرار گرفت و مسلمانان از نزدیکان دربار وی گشتند (همان، ۴۱۰ - ۴۲۱).

سیسیل برای جهان اسلام به دلیل وجود مراکز پزشکی یونانی اهمیت فراوانی داشت چنانکه از یک طرف باعث انتقال علوم یونانی به جهان اسلام و از طرف دیگر باعث انتقال طب اسلامی به اروپا شد (عزتی، بی تا، ۴۳). سیسیل دارای فرهنگ یونانی و دانشمندانی چون امیدوکلس و ارشمیدس در آن پرورش یافتند و در آنجا زمینه برای ترجمه و فعالیت‌های علمی فراهم بوده است (همان منبع).

در سفرنامه‌ی ابن جبیر (۵۴۰-۶۱۴ق) ذکر شده که در آن دوره (سیطره نورمان ها)، مسلمانان در این جزیره به آباد کردن مساجد و خواندن اذان با صدای بلند و آشکارا مشغول بودند و در روضه‌هایی مختص آنها سکونت داشته‌اند (ابن جبیر، بی تا، ۳۰۵). در دوره ی نورمان ها مسلمانان ساکن در سیسیل از وضع خوبی برخوردار بودند و در امور اداری نقش فعالی داشته‌اند و عیون دولت و عمال از آنها انتخاب می‌شد (همان منبع، ۲۹۷). محمد زیتون نویسنده‌ی کتاب «المسلمون فی المغرب و الاندلس» سه مورد از نتایج فتح سیسیل را ذکر می‌کند:

۱. مسلمانان با فتح سیسیل، به مسیحیان اجازه دادند که از منطقه «باری» با گذر از صقلیه، به مصر بروند و سپس از طریق خشکی به فلسطین می‌رسیدند و بیت المقدس را زیارت می‌کردند.

۲. اغالبه باعث رفاه و آسایش جزایری مانند جزایر قوصره، مالطه با وضع دشوار اقتصادی و اجتماعی، گشتند. در این جزایر آثار اسلامی زیادی باقی مانده است که تا به امروز در زبان و عادات‌های مردم آن ملموس است.

۳. بسیاری از مسلمانان از جمله: عرب‌های قحطانی و عدنانی، خراسانی ها، فارسی زبانان و بربرها به سیسیل مهاجرت کردند و در آنجا ساکن شدند (محمد زیتون، ۱۴۱۱، ۱۳۲).

بعد از سقوط حکومت مسلمانان، بعضی از حکام سیسیل بیشتر راه و روش اسلامی داشته‌اند و مسلمانان در امور دولتی و دربار صاحب منصب بودند مانند راجر دوم (۱۱۳۰ - ۱۱۵۴ م.) و نوه‌ی او

فردریک (۱۲۱۵ - ۱۲۵۰ م.) (وات، ۱۳۶۱، ۱۵) نمونه‌ی این دسته از حکام هستند. راجر اول سیستم حکومتی کاملاً اسلامی داشته و در پالرمو پایتخت حکومت نورمان‌ها، تأسیسات ابریشم سازی ایجاد کرد (Stewart, 1967, 144). در همین دوره مسلمانان در سپاه به کار گرفته می شدند و همچنین از علمای مسلمان استقبال گرمی می شد و حضور ادیسی جغرافیدان معروف مسلمان در دربار راجر دوم مؤید این سخن است (همان منبع، ۱۴۵). تصویری از فردریک دوم باقی مانده است که در اطراف او را اطبا و علمای مسلمان فراگرفته‌اند (داغر، ۱۳۳۷، ۱۷۲). از دوره‌ی حکومت نورمان‌ها به بعد، در صقلیه زبان‌های عربی، یونانی و لاتینی زبان‌های رسمی بودند (هونکه، ۱۴۱۳، ۵۷۵) و زبان بعضی سکه‌ها و آثار باقی مانده از این دوره نیز به عربی است (Stewart, 1967, 145).

فردریک در سال ۱۲۲۴ میلادی اولین دانشگاه رسمی به نام ناپلس را در اروپا تأسیس کرد و مجموعه کتب‌های خطی عربی خود را در آن قرار داد (همان منبع). فتح سیسیل باعث گردید که این جزیره از میراث تمدنی یونانی و رومی و اسلامی به غنا برسد و در ادوار بعدی به شکوفایی برسد (E. Kirk, 1964, 37). تسلط مسلمانان بر سیسیل مانند اندلس زیاد طول نکشید و در نیمه‌ی اول قرن ۱۱ میلادی مسلمانان این منطقه را از دست دادند.

نتیجه گیری

مسلمانان توانستند در اوایل قرن سوم هجری در طی عملیات نظامی، بر جزیره سیسیل تسلط یابند. آغاز پیشروی به سوی این جزیره از قرن اول هجری بوده است اما مسلمانان به دلایل مختلفی چون قدرت فراوان بیزانسی ها در حوزه دریانوردی، عدم آشنایی مسلمانان به این حوزه و همچنین عدم وجود نیروی قوی نظامی در بعد دریانوردی برای مسلمانان باعث شد فتح این جزیره تا قرن سوم به تأخیر افتاد. باتشکیل دولت های اسلامی مستقلی در حاشیه ی مدیترانه مانند دولت بنی اغلب (۱۸۴ - ۲۹۶ ه. ق) در مغرب ادنی (تونس فعلی) و تقویت نیروی ناوگان خود و همچنین ضعف دولت بیزانس، مسلمانان انگیزه ی کافی را برای پیشروی به سیسیل به دست آوردند. فتح سیسیل نتایج سیاسی چون ضربه زدن به دولت بیزانس، بدست گرفتن این منطقه بصورت کامل و تبدیل این جزیره به پایگاهی برای حمله به ایتالیا و سایر جزایر، را در برداشت. از نتایج مهم اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی این فتح می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. قرار گرفتن مسلمانان در تقسیم بندی اقشار اجتماعی جامعه ی سیسیل

۲. نفوذ گسترده ی فرهنگ و تمدن اسلامی در این حوزه

۳. گسترش فعالیت های تجاری مسلمانان در دریای مدیترانه

گسترش و نفوذ فرهنگ و تمدن اسلامی و حضور مسلمانان در این منطقه، فقط مختص دوره ی تسلط مسلمانان بر این جزیره نبوده؛ بلکه بعد از بازپس گیری سیسیل توسط نورمان ها، مسلمانان

همچنان در مراتب درباری صاحب مقام بوده اند و فرهنگ و تمدن اسلامی همچنان به رواج خود ادامه داد و تا به امروز نیز در زبان لاتین کلمات عربی مشاهده می شود که بیانگر تأثیر حضور مسلمانان در سیسیل است. فتح سیسیل توسط مسلمانان موفقیت بزرگی در تاریخ به شمار می آید که بعد از اندلس، جهان اسلام و اروپا را به هم متصل کرد و فرهنگ و تمدن اسلامی را به سوی جهان غرب روان ساخت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مأخذ :

- ابن اثیر، عزالدین، الكامل ، ترجمه عباس خلیلی، تهران، انتشارات کتب ایران، بی تا
ابن جبیر، محمد بن احمد، رحلة ابن جبیر، بیروت، دارصار، بی تا
- ابن خلدون، عبد الرحمن، العبر، بی جا، دارالبیان، بی تا
ابن خلدون، عبدالرحمن، مقدمه، ضبط، شرح و تقدیم محمد الاسکندرانی، بیروت، دارالکتب
العربی، ۱۴۲۷
- ابن خوجه، محمد، صفحات من تاریخ تونس، تقدیم و تحقیق: حمادی الساحلی و الجیلانی بن
الحاج یحیی، بیروت، دارالغرب الاسلامی، ۱۹۸۶
- ابن رسته، احمد بن عمر، الاعلاق النفسیه، ترجمه و تعلیق: حسین قره چانلو، تهران، چاپخانه‌ی
سپهر، ۱۳۶۵
- ابن سید، احمد، فتوحات الاسلامیه بعد فتوحات النبویه، مکه، المیریه، ۱۳۰۲
- ابن عذارى مراکشى، البیان المغرب فى اخبار الاندلس و المغرب، تحقیق و مراجعه: لوى
پروونسال و ج. س. کولان، بیروت، دار الثقافه، بی تا
- ابوالعرب، محمد بن احمد بن تمیم، طبقات علماء افریقیه و تونس، مقدمه و تحقیق: علی شابی و
نعیم حسین الیافی، تونس، دارالتونسیه، ۱۹۶۸
- ابوخلیل، شوقی، فتح سیسیل به قیاده الفقیه المجاهد اسد بن فرات، دمشق، دارالفکر، ۱۴۱۸
- احمد، عزیز، تاریخ سیسیل در دوره‌ی اسلامی، ترجمه نقی لطفی و محمد جعفر یاحقی، بی جا،
مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۲
- اشپولر، برتولد، جهان اسلام، ترجمه قمر آریان، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۰۴
- اماری، میخائیل، المکتبه العربیه الصقلیه نصوص فى تاریخ و البلدان و التراجم و المراجع، بغداد،
مکتبه المثنی، ۱۸۷۵
- بروکلمان، کارل، تاریخ ملل و دول، ترجمه هادی جزایری، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب،
۱۳۴۶
- جان احمدی، فاطمه، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، قم، دفتر نشر معارف، ۱۳۸۶
- حتی، فیلیپ، تاریخ عرب، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تبریز، کتابفروشی حاج محمد باقر کتابچی
حقیقت، بی تا
- داغر، اسعد، حضاره العرب، مصر، بی نا، ۱۳۳۷

ذنون طه، عبدالواحد، دراسات فی تاریخ و حضاره المغرب الاسلامی، بیروت. دار المدار الاسلامی، بی تا

سالم، عبدالعزیز، المغرب الكبير العصر الاسلامی، بیروت، دارالنهضة العربیه، ۱۹۸۱
عباده، عبدالفتاح، سفن الاسطول الاسلامی و انواعها و معداتها فی الاسلام، مصر، مطبعة الهلال، ۱۹۱۳

عزتی، ابوالفضل، نفوذ اسلام در اروپا، بی جا، دارالتبلیغ الاسلامی، بی تا
علی، امیر، تاریخ عرب و اسلام، تهران، انتشارات گنجینه، ۱۴۰۱
عیاض، قاضی، تراجم الاغلبیه، تحقیق محمد الطالبی، تونس، نشرجامعه تونس، ۱۹۶۸

ترتیب المدارک و تقریب المسالك لمعرفة اعلام مذهب مالک، ترجمه احمد بکیر محمود، بیروت، دارمکتبه الحیاه، ۱۳۸۷

مالکی، ابی بکر عبدالله بن محمد، ریاض النفوس فی طبقات علماء القیروان و افریقیه و زهادهم و نساكهم و سیرین اخبارهم و فضائلهم و اوصافهم، تحقیق و مراجعه: بشیر البکوش و محمد العروسی المطوئی، بیروت، دارالغرب الاسلامی، ۱۴۱۴

محمد زیتون، محمد، المسلمون فی المغرب و الاندلس، اسکندریه، بی نا، ۱۴۱۱
محمد کرو، محمد، عصر القیروان، دمشق، دار طلاس للدراسات و الترجمة و النشر، ۱۹۸۹
مقدسی، محمد بن احمد، احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم، ترجمه علینقی منزوی، بی جا، چاپ کاویان، ۱۳۶۱

مؤنس، حسین، معالم تاریخ المغرب و الاندلس، قاهره، دارالرشاد، ۱۴۲۱
نویری، شهاب الدین احمد بن عبدالوهاب، نهایه الارب فی فنون الادب، قاهره، مطابع گوستاتسوماس و شرکاه، ۱۳۸۳

وات، مونترگری، تاریخ اسلام در اروپا، ترجمه یعقوب آژند، تهران، انتشارات مولی، ۱۳۶۱
وفیق، برکات، فن الحرب البحریه فی تاریخ العربی الاسلامی، حلب، معهد التراث العلمی العربی، ۱۴۱۶

هونکه، زیگرید، شمس العرب تسطع علی الغرب، ترجمه: فاروق بیضون و کمال دسوقی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۳

منابع لاتین:

E. Kirk, George, A short history of the middle East, London, university paperback, 1964

K. Hi tt, Philip, capital cities of Arab Islam, university of Minnesota, 1973

Square, George, The Islamic dynasties, Edinburgh, university press, 1967

Stewart, Desmond, Early Islam, time – life international, 1967

Wolf, Kordula, «Southern Italy as a Multiple Christian-Muslim Border Region during the Early Middle Ages» , 5th International Medieval Meeting, Lleida, 2015

